

Ivan Sergějevič Turgeněv: *Dým a různé povídky*

Hořká, zrazená, zoufalá práce je *Dým*. Dočetli jste a stále cítíte hořko popele na rtech. Marnost, marnost nad marností, tak to studí. Nikdo, myslím, nefekl poslední slovo pesimismu tak zoufale jako Turgeněv v této knize. Nikdo jako on nezpodobil tu němou, mrtvou, ukrutnou a slepou hru sil přírodních i chladnutí, stydnutí, vyprchání vnitřního citového tepla. *Kniha fatalismu*, nevypočítatelného, potměšilého, silného a vítězného osudu, který hraje s člověkem jako vítr s dýmem. Kniha vnitřního zranění a vystřízlivění, kniha, která vniká do útrob a z vnitra rozhlodává jako jed. Kniha oklamání víry a poctivosti, kniha hořkého výsměchu a výprasku, kniha bezúčelnosti a nerozumnosti světa a života. Slepá síla určuje a rozhoduje všechno. A v ní není rozumu, svědomí, práva, spravedlnosti. Litvinov odjíždějící z Baadenu, schoulený ve vlaku jako k smrti raněná a nedobitě zvíře, nerozumí ničemu, nechápe ničeho ze strašného dramatu, v němž padl. Cítí, že byl jen míčem v rukou tajemné Síly, která jím šlehla, kam chtěla nebo musila. A resumé celého života, všeho bytí vidí v tom symbolickém měnném dýmu, jenž se svíjí a třepí kolem jeho okna. „Jednotvárná, chvatná, mrzutá hříčka! Chvillemi se vítr měnil, dráha se odchylovala, všechna spousta páry a dýmu náhle mizela a hned se objevila v protilehlém okně; potom se opět přemetl nekonečný ohon a opět zakrýval Litvinovu širokou porýnskou rovinu. Hleděl, hleděl a podivné ho napadaly myšlenky... Seděl sám ve voze: nikdo mu nepřekážel — „Dým, dým,“ opakoval si několikrát, a vše se mu zdálo náhle být dýmem, vše, jeho vlastní život, ruský život — vše lidské, zvláště vše ruské. Všecko jest dým a pára, myslil si; vše jako by se bez ustání měnilo, všude nové obrazy, jev následuje za jevem, a v podstatě všechno je totéž a totéž; všechno kvapí, spěchá kamsi — a všechno mizí beze stopy, ničeho nedosahující; zadul jiný vítr — a vše se vrhlo na opačnou stranu, a tam opět tážá ustavičná poplašná a — zbytečná hra.“ (165—166.)

Litvinov je zrazen Irinou, ale ani ta není v jádře ničím vinna... tak zoufalá, důsledná, hořká je fatalistická objektivnost Turgeněva. Ač katem, trpí stejně jako její oběť. Rozmarná, hravá, přemetná, vítězná, chladná a prudká — činný princip života — a trpí přece. Vypočítavá od základu, a přece jen náhoda — zde v *kladném metafysickém* smyslu — zachrání ji, že nepadne do náručí Litvinova, nespáchá ne-

napravitelný čin, po němž by byla s Litvinovem provždy spojena. Všimněte si té charakteristické situace na str. 164. Litvinov vyzývá Irinu, aby přisedla k němu do vlaku a ujela s ním. „Porozuměla mu. Byl ještě čas. Jediný jen krok, jediný pohyb a letěly by do neznámé dálky dva navždy spojené životy... Zatím však, co ona rozvažovala, rozlehl se silný hvizd a vlak se hnul.“ Jak by to bylo dopadlo, kdyby signál zazněl o několik vteřin později? Nebyla by Irina vskočila do vozu? Velmi dobře možno, poněvadž byla do duše vzrušena a Litvinovi vášnivě oddána.

A vedle tohoto fatalismu vnitřního života dvou jedinců ohromně tajemné pozadí fatalismu společenského, kolektivního. Rusko v celé své rozloze stojí a dýchá tmavými dálkami svých rozloh za touto knihou. Slepý, temný, zoufalý, hořký, marný a tichý jeho život politický a společenský. V Baadeně hlučí, tlachá a honí se kolem Litvinova obojí společnost ruská, Rusko *úřední*, vládnoucí, a Rusko *opravářské*, reformní, representanti ruského národa, jeho výběru a intelektu — a obojí je stejně pustá, prázdná, ničemná a tupá. Všude bída, mčikost, slepost a nerozum. Všude malichernost, klepařství, ješitnost, kleslost. A kde rozum a čestnost, tam oklamána, zrazena a rozlomena. Kde rozum mluví, tam marně a do větru mluví, poněvadž to mluví vrak, rozbitá a v jádře zničená troska. (Západník, čestný a rozumný Potugin, na něhož snesl, tuším, autor ne jeden svůj názor a rys.)

Hořká, zoufalá, zrazená práce. A nic na tom nemění její smírný konec (naopak potvrzuje, je zrazena tak i ve své stavbě, jež není logicky důsledná a dovršená). A jak blízka nám, jak blízka hlavně v té malbě opravářského revolučního světa ruského. Jaké zrcadlo, strašné, ale věrné zrcadlo, jak potvrdí, kdo poznal a nahlédl. nul do útrob a může a chce mluvit. Ale pochopí jen, kdo žil. Kniha, v jejíž čelo by snad větším ještě právem patřilo slovo z „Osamělých duší“: Všem, kdo ji žili.